

Elfelejtett apokalipszis

Tolsztoj nem véletlenül adta legnagyobb regényének a *Háború és béke* címet. Ez a két szó magában foglalja a földön zajló emberi színjáték teljességét. Lehet azon vitatkozni, hogy az örök színjáték inkább a béke vagy a háború paradigmái szerint zajlik-e, de a helyzet inkább az, hogy a két paradigma között nincs óriási különbség, az egyikben ott a másik. Dramaturgiai szempontból nem kétséges, hogy a háború érdekesebb, hiszen az élet hiábavalósága, mulandósága, a halál és a pusztítás jelenvalósága azonnali tapasztalat. A béke csak van, a háború történik. Hérakleitosz jól mondja, hogy „a háború mindenek atyja és mindenek királya, mely egyeseket istenekké, másokat rabszolgákká tesz”, miközben senki nem tudhatja, mit tartogat számára a következő pillanat. A háború a lét sosem gyógyuló sebe, melynek mérge békében is hat.

Sam Mendes nem sokat törhetette a fejét a háború természetéről *1917* című filmje forgatókönyvének megírásakor. Forrása saját nagyapja volt, aki az első világháborúban a brit hadseregben szolgált a fronton Észak-Franciaországban. A nagyapja a kis Samnek elmesélte egyik háborús kalandját. A gyermeki ész számára nyilván megragadó volt a történet, amely arról szólt, hogy a nagyapát és egy barátját a tábornok különlegesen fontos üzenettel küldte át a frontvonalon az elzárt hadsereghez, amely éppen a németek által felállított csapdába készült belesétálni. A nagyra nőtt Sam ezt

a történetet vitte filmre százkét év múltán.

A nyúlfarknyi történet óriási sikert aratott. A 2019 decemberében bemutatott film tíz nevezést kapott a 2020-as Oscar-díjra, nyomban kiérdemelte a Golden Globe-díjat, elnyerte a Brit Filmakadémia díját hét kategóriában, és ha ez nem elég, az amerikai producerek szerint Mendes filmje az év legjobb filmje lett. A film, felébresztve a gyermeket a nézőkben, egyaránt meghódította a szakértőket és a laikus közönséget. A vetítőteremben ülők a hatalmas vásznon futó képeket nézve végigigulják a csatamező változatos helyszínein a küldöncök útját, akik közül az egyik nem tölti ki a 119 percet, mert a hatvanadik perc táján leszúrja a lezuhant német gép égő roncsaiból kiszabadított hálátlan ellenséges pilóta. A küldetés beteljesítése az élve maradt küldönc feladata, akinek közben még arra is marad ideje, hogy egy árva kislánynak tejet adjon a kulacsából egy romos házban, nemet mondva a kislányt megtaláló könyörgő, jó alakú, szép hölgynek.

A 119 perc elteltével azzal a tanulsággal gyarapodunk, hogy a háborúban nincs ára az emberi életnek, a küldetés fölösleges volt, mert ha a tábornoki üzenet eljuttatásával sikerült is nagy nehezen leállítani az öngyilkos támadást, nincs rá semmi biztosíték, hogy az egyik nap megmenekült katonák másnap ne kerüljenek pergőtűzbe, ne nyársalják fel őket az ellenséges hadsereg katonái a bajonettjükkel, ne kerüljenek ha-

difogságba. Mendes képtelen volt messzebb látni a nagyapától hallott történet közhelyes tanulságán, filmjében nincs egyetlen eredeti gondolat, megrázó, katartikus jelenet. Kár, hogy nem látta, vagy ha látta, teljesen elfelejtette Elem Klimov 1985-ben készült *Jöjj és lásd!* című filmjét, amely egy gyermek szemével láttatva a háborút, a csatateret a maga iszonyatában mutatta meg.

Az 1917 akkor szabadulhatott volna ki a közhelyes tanulság és a gicsces történetmesélés csapdájából, ha a rendező-forgatókönyvíró rájött volna, hogy az 1914-ben kezdődött háború nemcsak azért lehetett első, mert korábban nem voltak világháborúk, hanem mert radikálisan átformálta a háborús tapasztalatot. A történet különösen alkalmas lehetőséget adott volna, hogy az apokaliptikus képzelet földre szállt terében kóborló küldönc idegtépő kalandjainak láttán rádöbbenjünk a halál nagyüzemének kaotikus működésére, amely ha valakit megkímél és életben hagy, az joggal hiheti, hogy ő a kiválasztott.

A front másik oldalán, a német hadseregben szolgált egy *Gefreiter*, aki küldöncként ugyanazt tette, mint Mendes nagyapja, üzeneteket vitt a biztonságos fedezékben megbúvó parancsnokságtól a távoli lövészárkokban harcoló egységeknek. A leleményes, feladatait ügyesen teljesítő, bátor katonát már 1914 novemberében kitüntették a Vasskereszt második fokozatával. A csataterén eltöltött négy év a katona életének fénypontja volt. 1916 októberében megsebesült, de 1917-ben már újra a fronton volt. Éppen ott, ahol Mendes nagyapja, csak a másik oldalon. A küldönc Adolf Hitler volt,

akiből utóbb a Német Birodalom vezére és kancellárja, a második világháború kiobbantója lett.

Hitlernek nem voltak unokái, akiknek elmesélhette volna, mit élt át küldöncként a fronton, naponta szembenézve saját halálának lehetőségével, látva elesett bajtársai hulláit, hallva a sebesültek jajongásait, halálhörgését. Földi léte „legfeledhetlenebb és legnagyobb korszakában” küldöncként szerzett élményeit utóbb egész népével osztotta meg egy 1925-ben megjelent, két évtizeden át sokak által olvasott, majd később divatjamúlt könyvben, amely ma újra egyre több olvasó figyelmét kelti fel. Nap mint nap zajló életveszélyes túrái kapcsán a küldönc azt a következtetést vonta le, hogy a mocsokban, sárban, bűzben, a mindenhol leskelődő életveszélyben csak a kegyetlenek, a kíméletlenek maradhatnak életben, akikben az önfenntartás ösztöne minden más ösztönnél erősebb. A csatamező nem a gyengék, hanem az erősek természetes kiválasztódásának terepe.

A lövészárkok labirintusaiban telen didergő, nyáron izzadó katonák százazrei életének egyhangúságát csak az időről időre bekövetkező támadások és védekezések törték meg, amikor a katonák – bármelyik oldalról parancsolták őket ki a lövészárkokból – kint a nyílt színen szembesültek a létüket átható idiotizmussal. Nietzsche örültje 1882-ben elsiette a bejelentést Isten haláláról, amit süket csönd fogadott. 1914-ig kellett várni, hogy a frontra úzött tiszték és közlegények megkérdezzék: „Hová lett Isten?” Ők értették meg először az örült válaszáat is a maga által feltett kérdésre: „*Megöltük őt, ti és én! Gyilkosai vagyunk mindannyian!*

De hogyan is csináltuk ezt? Hogyan is lehettünk képesek kiinni a tengert? Ki adta kezünkbe a spongyát az egész láthatár letörléséhez? E vonalak nélkül mi lesz egész építőművészetünkéből? Állnak-e házaink a jövőben is? És mi magunk vajon megleszünk-e még? Mit tettünk, amikor e földet elszakítottuk napjától? Merre halad most? Mi hová tartunk? Minden naptól egyre távolodunk? Nem zuhanunk egyenesen előre? Vagy hátra vagy oldalt vagy minden irányba? Van-e még fönt, és lent van-e? Nem a végtelen semiben bolyongunk? Nem érezzük az üres tér borzongató fuvallatát? Vajon nem lett-e hidegebb? Nem jön-e közelebb és mindegyre közelebb az éj? Nem kell-e lámpást gyújtanunk fényes délelőtt? Nem halljuk tán az Istent temető sírásók ricsaját? Nem érezzük-e az isteni rothadás szagát?”

Hitlernek volt füle a hallásra. Megteremtette a 20. század mindössze tizenkét éven át tartó, istentelen diktatúráját, melynek utóhatásaitól ma sem tudunk szabadulni, mert nem tudjuk a válaszokat a kérdésekre, amelyeket az örült 1882-ben tett fel. Létezzünk, de nem vagyunk.

Mendesnek persze nem vethetjük a szemére, hogy nem volt Hitler unokája, és nem volt, aki saját frontélményei alapján szembesítse Isten halálával, de ha már nagyapja történetének megfilmesítésére vállalkozott, megtehetette volna, hogy a filmjére kíváncsi moziba ülők ne csak nézzék a két, utóbb csak egy küldönc értelmetlen téblábolását az egyébként kiválóan reprodukált háborús helyszíneken, hanem belelássanak a káoszba, amelynek iszonyata ott kísért látszólag békés mindennapjaikban is.

Roger Deakins operatőri munkája hibátlan. Képei közvetlen közel hozzák az éjjel-nappal nyomasztó környezetet, ahol nincsenek mások, csak futóárkok, aknamezők, elhagyott, rommá lőtt házak, vércseként köröző repülőgépek, ide-oda röpködő golyók. Az operatőr megérdemelten kapott Oscar-díjat.

A rendező a könnyebb ellenállás irányába ment. Nem vállalta az érzékfeletti dimenzióban rejlő kockázatot. Igaza lett. A látható és hallható hatások, a szimpla történet könnyen befogadható fordulatai, a kitűnő színészi alakítások eleve garantálták a sikert.

A jelen kor különös vonása, hogy miközben sorra törnek fel a világ végzetét rejtő pecsétek, és az emberek biztos lépésekkel haladnak az armageddoni csatatér felé, egyidejűleg vakok és süketek a közelítő apokalipszis jeleire. A levegő egyre forróbb, a sarki jégbe fagyott vizek megáradnak, a megalopoliszok lakóit járványok tizedelik, az elsivatagosodott földrészekről százmilliók indulnak más földrészek felé, ahol jólétet és biztonságot remélnek. Nincs kereslet a láthatatlan igazságra, csak az van, amit szemünk lát, fülünk hall, bőrünk érez, orrunk szagol és nyelvünk ízlel. Megállapíthatatlan, hogy a földet behálózó elektronikus kommunikációs hálózatban keringő hírek közül mi az igaz, s mi a hamis. Egyaránt fake news lett az örömhír és az apokalipszis híre.

1917. Angol-amerikai háborús filmdráma, 119 perc, 2019. Rendező **Sam Mendes**; forgatókönyvíró **Sam Mendes, Krysty Wilson-Cairns**; operatőr **Roger Deakins**. Szereplők: **Andrew Scott, Benedict Cumberbatch, Richard Madden, Mark Strong, Colin Firth**.